

Kirjassa kiinnitetään huomiota moniin ajankohtaisiin ja yhteiskunnallisesti merkittäviin aiheisiin — esimerkiksi eurokieleen ja kääntämiseen, kielen ja vallan suhteeseen, asiatyylin moniäänisyyteen sekä kirjakielen variaatioon — mutta kiinnostavimmaksi nousevat lopulta näkemykset kielenhuollon sisällöistä ja tehtävistä. Kirja sopii kaikille, jotka tutkivat tai opettavat kieltä tai kielenhuoltoa tai ovat näistä aiheista muuten vain kiinnostuneita, mutta erityisen hyödyllinen se on niille, jotka vielä luulevat kielenhuoltoa pelkiksi kielloiksi ja säännöiksi. Hiidenmaa vastustaa ihmisten kielen käytön rajoittamista mutta päätyy lopulta vaatimaan vielä enemmän: hän perää kielellistä demokratiaa, nykyistä tehokkaampaa yhteistyötä kaikkien kielen parissa askaroivien kesken sekä entistä tarkempia analyyseja ja tulkintoja kielen eri käyttötavoista. Viimeistään nyt on syytä luopua kahtiajaosta kielenhuoltajiin ja kielentutki-

joihin: molemmat työskentelevät saman kielen parissa ja ovat lopulta yhdessä vastuussa myös kielenhuollosta siinä muodossa kuin Hiidenmaa sen esittää. ■

AKI ONTERMAA

Sähköposti: aki.ontermaa@edu.hel.fi

LÄHTEET

- HAAKANA, MARKKU – MÄNTYNEEN, ANNE 2001: Rakas ärsyttävä äidinkieli. – Ilona Herlin ym. (toim.), *Äidinkielen merkitykset* s. 287–311. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEINO, PENTTI 1989: Kirjakieli — puutarha vai kansallispuisto? – *Virittäjä* 93 s. 554–571.
- PENTTILÄ, AARNI 1930: Oikeakielisyyden periaatteista. – *Virittäjä* 34 s. 205–228.

VUOROVAIKUTUSTA ETSIMÄSSÄ

Michael Hoey *Textual interaction: An introduction to written discourse analysis*. London: Routledge 2001. 203 s. ISBN 0-415-23169-8.

Sanalla *vuorovaikutus* viitataan kielen tutkimuksessa usein puhuttuun kielen. Vuorovaikutus ymmärretään tyypillisesti sosiaalisesti kanssakäymiseksi, jossa puhujat ja kuulijat kommunikoivat keskenään. Esimerkiksi teos *Institutionaalinen vuorovaikutus* (Ruusuvuori ym. 2001) on suullisten keskustelujen tutkimusta. Kun *vuorovaikutuksen* voi ainakin fennistiikassa sanoa vakiintuneen tarkoittamaan puhuttua kieltä, herää kysymys kirjoituksen vuorovaikutuksellisuudesta. Eivätkö kirjoitta-

ja ja lukija ole vuorovaikutuksessa toistensa kanssa?

Helposti tuntuu ajateltavan, että kirjoitus on passiivisempaa kommunikaatiota kuin puhe, koska se ei ole samalla tavalla tilanteista. Tätä ajatusta tuulettaa Liverpoolin yliopiston englannin kielen professori Michael Hoey teoksessaan *Textual interaction*. Hoey korostaa kirjoitetun diskurssin vuorovaikutteista luonnetta. Tekstuaalinen vuorovaikutus ei juuri eroa dynaamikaltaan puheesta. Hoeyn mielestä kie-

lentutkimuksessa pitäisi ymmärtää, että kirjoitettu ja puhuttu kieli eivät ole niin kaukana toisistaan kuin yleisesti ajatellaan. Siinänsä ajatukset tekstuaalisesta vuorovaikutuksesta ja kielen(käytön) dialogisuudesta eivät ole uusia (ks. esim. Bahtin 1981; Vološinov 1990 [1929]; Fairclough 1992; Halliday 1994 [1985]; Linell 1998). Niitä on painotettu myös suomalaisessa tutkimuksessa (esim. Luukka 1995: 11; Tiililä 2000: 216). Yhdistelemällä vanhoja tuttuja aineksia uusiin ideoihinsa Hoey tekee uudenlaista tutkimusta ja antaa lisää eväitä tekstuaalisen vuorovaikutuksen analyysiin.

Hoey painottaa, että vuorovaikutuksen näkökulmasta kaikki tekstit ovat tutkimukselle kiinnostavia. Hän ottaakin tutkimuskohteekseen »tekstuaalisen interaktion teorian» mukaisesti tekstejä saduista ja vitseistä aina kauppakuittiin ja perustuslakiin. Hoey kritisoii aiempaa tekstintutkimusta siitä, että se on keskittynyt liian yksipuolisesti kertovaan proosamuotoon ja argumentoihin teksteihin ja jättänyt arkiset tekstit syrjään. Tätä Hoey yrittää korjata ottamalla itse aineiston osaksi myös niin sanottuja arkitekstejä. Hoeyn mukaan kaikki tekstit ovat kirjoittajan ja lukijan vuorovaikutuksen paikkoja, eikä vuorovaikutusta voida ymmärtää tai teoriaa kehittää, jos tekstimaailmaa ei tutkita kokonaisvaltaisesti. Tekstuaalisen interaktion kuvauksen Hoey aloittaa mikrotasolta, virkkeiden välisistä suhteista, ja etenee kohti laajempia tekstijaksoja ja tekstin hierarkisuutta.

Textual interaction on opetuskäyttöön tarkoitettu teos, joka palvelee lukijaansa hyvin. Oppikirjatyyliin leipätekstissä ei ole lähdeviitteitä. Sen sijaan jokaisen luvun lopussa on bibliografiset tiedot siitä, mitä

asiasta on aiemmin kirjoitettu, mitä lähteitä luvussa on käytetty, mistä kiinnostunut lukija voi hankkia lisätietoa ja mistä aineisto-esimerkit ovat peräisin. Viittausten puuttuminen ei anna tekstistä kovin tieteellistä vaikutelmaa. Teos ei keskustele avoimesti aiempien tutkimusten kanssa, vaan esittää tiedon annettuna ja ilman kriittistä pohdintaa. Lisäksi jokaisen luvun lopussa on lyhyt selvitys siitä, kuinka luvun sisältöä voisi soveltaa käytännön kielenopetukseen. Teoksen analyysivälineet sopivat tekstilingvistiikan, soveltavan kielitieteen, kriittisen diskursianalyysin sekä stilistiikan kursseille ja tutkijoille. Itse luen teosta teksteistä kiinnostuneena suomen kielen opiskelijana. Aluksi esittelen, millaisia ajatuksia Hoeylla on vuorovaikutuksen peruspiirteistä. Sen jälkeen käsittelen järjestyksessä teoksen kolmea keskeistä teemaa: yhdyskuntatekstejä, tekstimatriisia ja rakennemalleja.

MITEN KIRJOITTAJA OHJAA LUKIJAA?

Usein ajatellaan, että kirjoitetussa diskursissa kirjoittaja on määräävä osapuoli: kirjoittaja kontrolloi tilannetta ja ohjailee lukijaa. Hoeyn mukaan vuorovaikutus ei suinkaan ole näin yksipuolista. Voihan lukija milloin tahansa esimerkiksi lopettaa lukemisen ja hylätä tekstin. Tekstin alkuunpanijan eli tekijän (*author*) ja aktuaalisen kirjoittajan (*writer*) täytyy kyetä vastaamaan lukijakunnan odotuksiin¹. Jotta kirjoittaja pääsisi päämääräänsä, hänen täytyy ainakin jossain määrin vastata myös lukijakunnan tarpeisiin. Tekstiä tulkitsevalla lukijalla on koko ajan (tiedostamattomia tai tiedostettuja) odotuksia tulevasta tekstistä

¹ Hoey tarkoittaa tekijällä usein instituutiota tai muuta toimeksi antavaa tahoa, ja kirjoittajalla henkilöä, joka varsinaisesti kirjoittaa tekstin. Yleensä näitä kahta käsitettä käytetään tekstintutkimuksessa hieman eri merkityksessä (esim. Karvonen 1995: 17).

— jokainen virke antaa tiettyjä mahdollisuuksia seuraavalle virkkeelle, seuraava virke taas sitä seuraavalle virkkeelle ja niin edelleen. Lukija etsii tekstistä vastauksia aiemman tekstin herättämiin odotuksiin ja oletuksiin, kirjoittaja taas yrittää vastata samoihin odotuksiin luodakseen tekstistä hyvän ja ymmärrettävän.

Tämä virke virkkeeltä etenevä mikro-tason vuorovaikutus perustuu virkkeiden peräkkäisyyteen ja tekstin lineaarisuuteen, mutta toki teksteissä on muitakin suhteita. Hoey puhuu paljon lukijan tarpeista ja niiden huomioon ottamisesta. Voidaankin kysyä, eikö tätä interaktion perusdynamikkaa ole mahdollista — tietoisesti tai tiedostamatta — rikkoa. Eihän kirjoittajalla välttämättä ole tavoitteenaan tehdä tekstistä hyvää ja ymmärrettävää, jonkun tarpeita huomioivaa tekstiä. Tai vaikka tavoitteena olisi hyvä teksti, toteutus voi epäonnistua. Tämän vuorovaikutuksen puutteen tiedostava lukija usein toki huomaa. Mutta voidaan myös kysyä, mistä lopulta tiedämme, mitkä ylipäättään ovat nuo lukijan tarpeet. Miten lukijan tarpeet saadaan selville? Hoeyn teoriassa oikeisiin kysymyksiin vastaaminen on kirjoittajan keskeinen keino ottaa lukijan tarpeet huomioon. Mutta eikö lukijoilla ole erilaisia tarpeita? Hoey jättää vähälle huomiolle tekstilajien erilaiset mahdollisuudet vuorovaikutukseen. Eihän kirjoittaminen aina edes edellytä lukijan tarpeiden huomioon ottamista (esimerkkinä päiväkirja), eikä tekstiä aina suunnata jollekin rajatulle ideaaliyleisölle (vaan esimerkiksi joukkotiedotuksen »universaaliyleisölle»). Tällaisiin seikkoihin Hoey ei juuri puutu, ja aika ajoin interaktion teoria tuntuu liian yksioikoiselta. Kaikki teksti(laji)t eivät välttämättä sovi Hoeyn yleisiin muotteihin.

Hoey ottaa osaltaan kantaa tekstien rakenteeseen. Vuorovaikutuksessa lukijan täytyy päättelyn kautta luoda koherenssia

tekstiin. Kirjoittaja taas voi tehdä lukijan työtä helpommaksi monella tavalla. Hän voi ohjata lukijaa metatekstuaalisilla merkitsimillä (*toisaalta, kumminkin, edellinen, jälkimmäinen*) tekstin tulkinnaessa eteenpäin. Hän voi siis osoittaa virkkeiden välisiä suhteita. Samalla hän voi linkittää eri puolilla tekstiä olevia virkkeitä toisiinsa esimerkiksi toiston ja leksikaalisten valintojen avulla. Kirjoittaja voi siis vastata lukijassa heränneeseen odotukseen vasta myöhemmin tekstissä eikä välttämättä heti seuraavassa virkkeessä.

Hoey toteaa, että lukija havaitsee linkeistä, missä kohdissa odotuksiin vastataan. Lukijan mahdollisuudet ennakoita tulevaa tekstiä kasvavat, jos kirjoittaja tiedostaa, mitä lukija odottaa, ja yrittää vastata juuri näihin odotuksiin. Hoey sanoo, että tämä periaate on tekstilajikonstruktioiden taustalla. Lukija tunnistaa tekstilajin jo tekstin alun intertekstuaalisista signaaleista; onko teksti esimerkiksi salapoliisitarina tai sanomalehtiutinen. Havainnollistaessaan tekstilajikonventioiden rikkomista ja »keino-tekoisuutta» Hoey antaa runsaasti esimerkkejä kaunokirjallisuudesta. Siinä tekstilajiodotusten rikkomista voidaan käyttää kirjallisena tehokeinona.

Lukijan kysymyksiin ei aina voi vastata yhdellä virkkeellä, vaan niihin vastataan useilla virkkeillä ja ehkä eri puolilla tekstiä. Kirjoittajan täytyy siis vastata lukijan tarpeisiin sekä paikallisesti että koko teksti huomioon ottaen. Kun virkkeiden ryhmitelmä vastaa johonkin kysymykseen, virkkeet muodostavat tekstiin jaksoja, joiden välillä voi puolestaan olla monenlaisia, ylemmän tason suhteita. Tekstit eivät siis organisoidu pelkästään lineaarisesti, vaan jaksot tuovat tekstiin myös hierarkkista järjestyneisyyttä. Hierarkkiset jaksot voivat olla eripituisia ja sumearajaisia; tekstissä voi olla monta hierarkkista suhdetta päällekkäin, ja yksi jakso voi kuulua useampaan

kuin yhteen hierarkkiseen rakennelmaan. Hoey painottaa, että tekstintutkija ei aina pysty pukemaan hierarkiaa yksitulkintaiseksi kaavioksi. Aina sen ei tietysti tarvitse olla analyysin tavoitteenakaan.

Hoeyn mielestä tekstijaksojen väliset ja virkkeiden väliset suhteet ovat samanlaisia. Näitä perussuhteita on kahdenlaisia: järjestyssuhteita (*sequence relations*) ja yhteensopivuussuhteita (*matching relations*). Järjestyssuhteet vastaavat sellaisiin kysymyksiin kuin »mitä seuraavaksi tapahtui» tai »mitä päättelet tästä». Tekstissä asiat järjestetään siis ajan, paikan tai logiikan keinoin, ja järjestyssuhteita merkitään konjunktiolla ja adverbilla (*koska, ennen, siten, siksi, kun, sitten, viimein*). Yhteensopivuussuhteessa asioita ei panna järjestykseen keskenään, vaan niitä tarkastellaan suhteessa toisiinsa, ikään kuin samaan aikaan vallitsevina asiointiloina: esimerkiksi »kuinka x eroaa y:stä»². Myös näitä suhteita merkitään konjunktiolla ja adverbilla (*vaikka, edelleen, kuitenkin, myös, sillä*) sekä toistolla ja parallelismilla. Hoeyn mukaan kaikki diskurssit rakentuvat pohjimmiltaan järjestyks- ja yhteensopivuussuhteiden varaan. Nämä kaksi suhdetta ovat ihmisen kaksi perustavaa tapaa hahmottaa maailmaa ja luoda asioiden välille yhteyksiä³.

NARRATIIVEISTA YHDYSKUNTATEKSTEIHIN

Kiinnostava käsite teoksessa on yhdyskuntateksti, jonka Hoey on itse luonut. Tämä metaforinen käsite viittaa murahaispesään, jossa kaikilla toisistaan erossa olevilla yksilöillä on periaatteessa sama tehtä-

vä eikä yhden yksilön puuttuminen haittaa yhteisöä. Yhdyskuntatekstejä voidaan verrata narratiiveihin, jotka on tehty toisiinsa läheisesti liittyvistä osista ja joissa yhden osan puuttuminen voi olla kohtalokasta kokonaisuudelle. Narratiivit kuuluvat valtavirtateksteihin, prototyypisiin teksteihin: niitä ihmiset yleensä Hoeyn mukaan ensimmäiseksi ajattelevat teksteinä ja niitä tutkijat yleensä tutkivat. Yhdyskuntatekstit taas ovat usein arkipäiväisiä, ja ne mielletään teksteinä perifeerisemmiksi kuin valtavirtatekstit. Vuorovaikutus on kuitenkin yhdyskuntateksteissä Hoeyn mielestä aivan yhtä ilmeistä kuin narratiiveissakin. Myös tutkimuksen ja opetuksen kannalta yhdyskuntatekstit ovat yhtä tärkeitä. Hoeyn mukaan yhdyskuntatekstejä ovat sanakirjat, lakikirjat, virsikirjat, sanomalehdet, osoitekirjat, kauppalistat, koepaperit, keittokirjat, puhelinluettelot, ruokalistat, seminaariohjelmat, pienet ilmoitukset ja niin edelleen.

Muiden tekstien tapaan myös yhdyskuntateksteissä on hierarkkista järjestyneisyyttä. Esimerkiksi sanomalehti on osista (lehden osastot) koostuva yhdyskuntateksti. Sen osat (urheiluosasto, tv-ohjelmalista ja niin edelleen) ovat itsessään yhdyskuntatekstejä, joiden osat voivat edelleen sisältää yhdyskuntatekstejä (esimerkiksi jalkapallotulokset). Yhdyskuntatekstit voivat sisältää myös jaksoja, jotka ovat narratiivisia, ja päinvastoin.

Toisin kuin narratiiveissa, yhdyskuntateksteissä vierekkäisten jaksosten välillä ei välttämättä ole koherenssia. Joskus jaksosten välillä toki on yhteyksiä, mutta yhteyksiä ei esiinny enempää vierekkäisten kuin muiden jaksosten välillä — siis toisin kuin lineaari-

² Järjestyssuhteissa olevat tekstin osat sijaitsevat tekstissä fyysisesti peräkkäin. Yhteensopivuussuhteissa olevat osat voivat olla peräkkäin tai eri puolilla tekstiä.

³ Tekstivirkkeiden ja -jaksosten kytkentymistä toisiinsa on hieman samaan tapaan kuvannut Pauli Saukkonen (2001: 48–51). Kahden sijasta hän kuitenkin erottaa kolme »kytkentäskema»: kertovan (merkityssuhteita muiden muassa 'kun', 'sen jälkeen'), kuvailevan ('jotta', 'eli') ja perustelevan ('siksi', 'koska').

sisä teksteissä. Kun narratiivin jaksosten paikkoja vaihdellaan sattumanvaraisesti, tekstistä tulee käsittämätön. Kun sama tehdään yhdyskuntatekstin jaksoille, ei teksti juuri muutu — se merkitsee Hoeyn mielestä edelleen samaa. Yhdyskuntatekstin osat eivät johda merkitystään järjestyksestä, johon ne on laitettu. Hoeyn termin yhdyskuntatekstin jaksosten välillä ei siis ole lainkaan järjestyssuhteita. Usein yhdyskuntatekstin osat palvelevat samaa funktiota: rikoslain osat kuvaavat kukin yhden rangaistavan teon, sanakirjan osat määrittelevät yhden sanan ja niin edelleen. Tämä funktionaalinen vastaavuus luo osien välille yhteensopivuussuhteen. Yhdyskuntatekstit eivät siis aina sovellu lineaarisesti luettaviksi, eikä niiden osia luettaessa tarvitse ottaa huomioon ympäröivää tekstimateriaalia. Yhdyskuntatekstien vastakohtana Hoey pitää yksinkertaisia lasten narratiiveja (satuja), jotka rakentuvat lähes yksinomaan järjestyssuhteiden varaan. Hän näkee yhdyskuntatekstit ja lasten narratiivit ääripäinä, joiden väliin muut tekstit sijoittuvat.

Joillakin yhdyskuntateksteillä toki on tiukka järjestys siinä mielessä, että niistä tulee käyttökelvottomia, jos järjestys sekoitetaan (esimerkiksi sanakirja). Hoeyn määritelmä yhdyskuntatekstistä erottaa kuitenkin toisistaan käytettävyyden ja merkityksen. Osien sekoittaminen vaikuttaa käytettävyyteen, mutta ei tekstin merkitykseen: tekstissä sanotaan silti samat asiat. Tärkeää määritelmän kannalta on se, että yhdenkään yhdyskunnan osan merkitys ei riipu sen viereisestä osasta. Mielestäni on kuitenkin tärkeää huomata, että Hoeyn tarkoittama osan

muuttumaton merkitys on nimenomaan ideationaalinen, sisältöä tarkoittava merkitys, eikä esimerkiksi vuorovaikutusrooleja rakentava merkitys (vrt. Halliday 1994). Niin kuin Hoeykin myöntää, teoria tuon ideationaalisen merkityksenkään pysyvyydestä ei ole vedenpitävä, sillä painotus vaikuttaa merkitykseen. Jos esimerkiksi sanomalehden sivun juttujen paikkoja vaihdellaan, niiden painotukset muuttuvat, ja tällöin myös jutuista tulkittavat merkitykset muuttuvat.

Edellä esiteltyjen prototyyppisten ominaisuuksien lisäksi yhdyskuntateksteillä on Hoeyn mukaan muitakin tunnusomaisia piirteitä. Niillä täytyy muun muassa olla kehystävä konteksti (*framing context*), joka luo tekstile hahmon ja tulkinnan. Kehystävään kontekstiin kuuluvat otsikko ja lukuohjeet (esimerkiksi sanakirjan symbolien selitykset). Yhdyskuntatekstejä on Hoeyn mukaan vaikea kuvitella tekstimaailmassamme ilman tekstilajin nimeämistä: yhdyskuntatekstin otsikko kertoo, mihin tekstilajiin teksti kuuluu (esimerkiksi *suomi–ruotsi-sanakirja, peruskouluasetus*). Narratiivien otsikoissa tekstilajeja ei sen sijaan yleensä ole tarpeen mainita: *Nostromo* (vrt. *Nostromo-romaanin*), *Syntaksin kuvaus kielitieteessä* (vrt. *Syntaksin kuvaus kielitieteessä -artikkeli*). Ilman otsikkoa yhdyskuntatekstin tulkinta voisi olla virheellinen (esimerkiksi laki tulkittaisiin vain suositukseksi) tai tulkitseminen voisi olla vaikeaa (esimerkiksi juna-aikataulu tai lista kevään ylioppilaista)⁴.

Yksi yhdyskuntatekstien tyypillinen ominaisuus on, että toisin kuin lineaarisil-

⁴ Tekstilajin nimeämisen tärkeyteen on kiinnitetty huomiota muissakin yhteyksissä, esimerkiksi virkatekstien tutkimuksessa. Vaikka johtosääntö sisältääkin muodoltaan kuvailevaa tekstiä, se tulkitaan usein käskeväksi nimeämisenä takia (Heikkinen 2000: 205). Yhdyskuntateksteissä tekstin nimeäminen tuntuu olevan ensisijaisen tärkeää tekstin tulkinnan ja ymmärrettävyyden kannalta. Hoeyn luettelemien ominaisuuksien perusteella monet virkatekstit olisivat yhdyskuntatekstejä. Esimerkiksi päätöstekstien epälineaariseen rakenteeseen onkin tutkimuksessa kiinnitetty huomiota (Tiililä 2000: 233).

la valtavirtateksteillä, yhdyskuntateksteillä ei Hoeyn mukaan ole yhtä nimettyä kirjoittajaa, vaan kirjoittajia on tavallisesti monia eikä heitä nimetä. Teoksen alkuunpanijana ei yleensä ole henkilö vaan instituutio tai muu sellainen. Kukin kirjoittaja on vastuussa jostakin osasta, mutta kukaan heistä ei välttämättä ole vastuussa kokonaisuudesta. Tämä kirjoittamisen tapa on yhteydessä yhdyskuntatekstien käyttöön: niistä käytetään yleensä vain jotain osaa, jolloin ei ole tärkeää, kuka kokonaisuuden on tehnyt. Yhdyskuntatekstien anonymisyys on omiaan luomaan niille korkean auktoriteetin statuksen (esimerkkeinä laki, sanakirja), ja yksilöllinen tekijyys voisi jopa tuhota tuon auktoriteetin. Yhdyskuntatekstin tekstikokonaisuudesta irrotettuja osia voidaan käyttää uudestaan toisessa tekstiyhteydessä, ja ne voivat yhdistyä osaksi uutta tekstiä. Osia voidaan myös lisätä, poistaa tai muuttaa ilman, että ympäröivä teksti kärsii.

METODINA MATRIISI

Toinen Hoeyn keskeisistä metodisista näkökulmista on ajatus tekstimatriisista (*matrix*). Hoey esittää kerronnan kohteena olevan tapahtuman rakenteen matriisina, taulukkona, jossa muuttujina pysty- ja vaaka-akseleilla ovat tapahtuman aika sekä osallistujat. Yksi aikamuuttujan ja osallistujamuuttujan risteymä taulukossa on yksi solu. Yhdessä solussa on siis yhden osallistujan yksi teko, ja kertominen on valintaa matriisissa solusta toiseen. Erilaiset valinnat matriisissa tuottavat aina erilaisen tekstin. Tekstin kerronnan ei tarvitse edetä matriisin kuvaamassa tapahtumajärjestyksessä, vaan se voi poukkoilla solusta soluun periaatteessa missä järjestyksessä tahansa. Tutkija voi tarkastella, mitä valintoja kirjoittaja on tapahtumamatriisissa tehnyt ja mitkä muut valinnat — mitkä muut polut — olisivat olleet mahdollisia. Näin tekstissä vaikutta-

va »näennäinen symmetria» rikkoutuu.

Hoey ei väitä matriisin olevan olemassa. Hänen mielestään ajatus tapahtuman rakenteen ja tapahtumasta kertomisen rakenteen erillisyydestä on kyseenalainen, sillä matriisi on jo itsessään yksi kerronta oletusta tapahtumasta. Myös matriisi on valintojen tuotos. Se on analyttinen väline, jolla teksti voidaan jäsentää. Se voi paljastaa tekstissä tehtyjä valintoja ja konventioiksi muodostuneita polkuja eri tekstilajeissa: esimerkiksi sanomalehtiutuinen kulkee tyypillisesti tietynlaista polkua matriisissa.

Joskus matriisi ei tuo tekstistä mitään merkitsevää esiin eikä anna analyysoijalle kovin paljon. Matriisin kaksi suhdetta, aikajärjestys ja osallistujien vertailu, edustavat periaatteessa samoja perussuhteita (järjestys- ja yhteensopivuussuhteita), joista Hoey puhuu tekstuaalisen interaktion yhteydessä muutenkin. Matriisissa vaakarivit voidaan nähdä vastauksina sellaisiin kysymyksiin kuin »mitä seuraavaksi tapahtui?». Hoey laajentaa matriisin käsitettä siten, että muuttujiksi voidaan sijoittaa muutakin kuin aika ja osallistujat. Tällöin kysymykset voivat olla esimerkiksi »miten ongelma voidaan ratkaista?» tai »miten x vertautuu y:hyn?». Kysytyt kysymykset eivät ole satumanvaraisia, vaan niillä pyritään heijastamaan tekstin oletettua kerronnallista rakennetta. Tutkija siis määrittelee itse, minikälaisten kysymysten varaan haluaa matriisinsa rakentaa. Tällöin matriisissa ei esimerkiksi tarvitse olla peräkkäisyysuhdetta lainkaan, vaan matriisi voi olla niin sanotusti ajaton (*non-sequential*).

RAKENNEMALLIT ORGANISOIVAT TEKSTEJÄ

Kuten niin monen muunkin, myös Hoeyn mukaan tekstuaalisessa vuorovaikutuksessa ovat keskeisiä valmiit mallit (konventiot, ▷

tekstilajit ja muut sellaiset), joiden pohjalta tekstejä organisoidaan. Vuorovaikutuksen rakennemallit (*culturally popular patterns*) ovat siis kulttuurisidonnaisia ja tekstimaailmassa yleisesti käytettyjä kaavoja. Kun tutkija haluaa kuvata ja analysoida tekstiä, hän voi ottaa tehtäväkseen kuvata tekstin rakennemallit ja niiden väliset suhteet. Myös rakennemallien osallistujien analyysi on keskeistä.

Rakennemallien yhteydessä Hoey tuo esille myös skeeman ja skriptin käsitteet (Rumelhart ja Ortony 1977; Schank ja Abelson 1977), joita käytetään usein myös kognitiivisessa kielentutkimuksessa. Hän toteaa, että tekstuaalisessa vuorovaikutuksessa lukija tulkitsee tekstiä skeemojensa ja skriptiensä mukaisesti; kaikkea ei tarvitse kirjoittaa auki, ja lukijan sanotaankin »tekevän puolet kirjoittajan työstä». Hoeyn mukaan skripti on tiedon narratiivinen representaatio: se esittää, missä järjestyksessä asiat yleensä tapahtuvat. Skeema taas on tiedon staattinen representaatio, joka yhdistää faktat toisiinsa. Rakennemalleja Hoey kuvailee »yleistetyiksi skripteiksi». Ne ovat kieliyhteisössä yleisiä, sosiaalisia tiedon järjestyksen rakenteita.

Hoey ryhtyy kuvaamaan rakennemalleja ylhäältä alas suuntautuvilla puukuvaimilla. Puukuvain esittää skriptin rakennetta. Yksi yleinen rakennemalli on »ongelma ja sen ratkaisu» -malli (*problem-solution pattern*). Siinä esiin nostetaan aluksi jokin ongelma. Ongelmaan vastataan jollakin tavalla, minkä jälkeen on ratkaisun arvioinnin vuoro. Jos tulos on positiivinen tai peruuttamattomasti negatiivinen, malli loppuu ja teksti päättyy siihen. Jos tulos on negatiivinen, mutta ei peruuttamaton, mallia kierrätetään (*recycling*). Tällöin mallissa palataan ongelman ja siihen vastaamisen väliin ja ongelmanratkaisua yritetään uudelleen niin kauan, että malli saadaan päätökseen. Mallissa on näiden lisäksi muutama

valinnainen taso: alussa voidaan esitellä jokin tilanne, josta ongelma nousee, ja ongelmaan vastaamista voi edeltää vastaamisen suunnittelua tai suositeltu vastaus ongelmaan. Tätä mallia käytetään niin muuttaman virkkeen pituisessa mainoksessa kuin yli tuhannen sivun mittaisessa *Taru sormusten herrasta* -romaanissakin. Ajatus ongelmanratkaisurakenteesta ei ole uusi (ks. esim. van Dijk 1977; Jordan 1980), ja Hoey käyttääkin sitä johdatuksena muihin, samantyyppisiin malleihin. Ongelma ja sen ratkaisu -mallia on käytetty myös viimeaikaisessa suomalaisessa tekstintutkimuksessa (Mäntynen 2003: 91).

Samaan tapaan kuin matriisin soluissa voitiin seurata kaaviosta poikkeavaa järjestystä, myös rakennemalleissa voidaan esittää asiat eri järjestyksessä kuin puukuvaimessa. Kaavio kuvaa pelkästään loogisen järjestyksen. Se ei välttämättä kuvaa järjestystä, jossa asiat esitetään tekstissä. Kaikki mallin osat (ongelma, evaluaatio ja niin edelleen) kuuluvat aina myös jollekin tekstin osallistujalle. Näihin osallistujiin, tekstin toimijoihin, voivat kuulua myös tekstin kirjoittaja ja lukija. Kun tutkija analysoi osallistujia, hän selvittää, kenellä ongelma on, kuka siihen vastaa, kuka arvioi. Jos esimerkiksi vastaus ongelmaan ja sen arviointi kuuluvat samalle osallistujalle, ei evaluaatio tietenkään ole kovin puolueeton. Tämä on esimerkiksi mainoksissa täysin normaalia; toisin on esimerkiksi tieteellisissä opinnäytteissä.

Ongelma ja sen ratkaisu -malli ei kuitenkaan yksinään riitä tekstien kuvaamiseen. Sen lisäksi Hoey luettelee neljä muuta rakennemallia: »päämäärä ja sen saavuttaminen», »mahdollisuus ja siihen tarttuminen», »toiveen herääminen ja täyttyminen» sekä »tiedon puute ja puutteen korjaaminen». Eri mallit voivat kytkeytyä teksteissä toisiinsa, ja hieman kompleksisemmässä teksteissä näin aina tapahtuukin. Yhdes-

sä tekstissä voi myös olla käytössä sama malli monta kertaa. Jokaisella mallilla on omat leksikaaliset signaalinsa, jotka laukaisevat mallin, mutta muuten kaikki mallit ovat paljolti ongelma ja sen ratkaisu -mallin kaltaisia. Hoey esittääkin oivaltavan idean, jossa kaikki viisi toisiaan muistuttavaa mallia voidaan nähdä yhtenä, laajempaa ylätasoa mallina. Tällöin abstraktio-taso on korkeampi ja malli yleistettävämpi. Vaikka yksi malli kattaa runsaasti erilaisia tekstejä, ei siltäkään voida selittää niitä kaikkia.

Hoey pitää viittä käsittelemäänsä rakennemallia »yleistettyinä skripteinä». Skripti on asioiden järjestyksen representaatio. Hoey rakentaa analogian skriptistä ja skeemasta järjestyks- ja yhteensopivuussuhteisiin. Edellä käsitellyt mallit ovat järjestyksuhteisia malleja — voisi kai sanoa »järjestysmalleja». Ne toimivat syyn ja seurauksen periaatteella: koska X:llä on ongelma, X reagoi asiaan jotenkin. Yhteensopivuusmallit puolestaan muistuttavat skeemoja. Hoey esittelee yhden tällaisen yhteensopivuusmallin, jonka nimeää »kysymys ja vastaus» -malliksi. Suurin ero aiempiin on se, että vaikka kysymysosio jätetään pois, teksti pysyy ymmärrettävänä, koska lukija pystyy täyttämään tyhjän aukon. Tämä vapaus ei ole mahdollista peräkkäisyyteen perustuvissa malleissa. Hoey heittää ilmoille myös ajatuksia muista skeeman kaltaisista yhteensopivuusmalleista. Yksi tällainen on yhdyskuntamalli (*colony pattern*), joka toimii rakennemallina yhdyskuntatekstien taustalla.

Lopuksi Hoey pohtii, että ei ole suurtaakaan eroa siinä, lukeeko kielenkäyttäjät tekstiä vai kuunteleeko hän puhuttua dialogia. Sekä lukija että kuuntelija luovat samalla tavalla odotuksia tulevasta vuorovaikutuksesta, rakentavat kysymys ja vastaus -malleja, luovat lineaarisia ja hierarkkisia yhteyksiä ilmausten välille ja niin edelleen.

Tämän takia Hoey toteaa, että kielenkäytön prosessit ovat pitkälti samanlaisia riippumatta siitä, onko kyseessä puhuttu vai kirjoitettu kieli. Hän esittää, että käsiteltyjen tekstimallien esikuvana toimisivat pohjimmiltaan puhutun dialogin konventiot. Tekstuaalinen vuorovaikutus siis olisi alun perin lainannut strategiansa puhutusta vuorovaikutuksesta.

MONIPUOLISESTI MUTTA RAAPAISTEN

Kun suhteellisen ohuessa kirjassa (noin 200 sivua) esitellään paljon asiaa, jäävät monet huomiot pintaraapaisun tasolle. Esitelyihin aihealueisiin ei päästä kovinkaan syvälle. Teoksen lyhyys ja aiheiden runsaus selittyvät osaltaan tietysti sen oppikirjamaisuudella: annetaan monipuolinen kuva mahdollisimman lyhyesti. Teoksen nimessä on sana »johdatus», joten kirjan ei voi odottaakaan olevan kovin syvälle luotaava. Hyvää tieteellistä tapaa kunnioittaen Hoeykin kuuluttaa tutkimuksen ja keskustelun jatkumista teoksesta eteenpäin. Hän ei suinkaan esitele teoriaansa valmiina vaan kehiteltävänä lähestymistapana.

Kehittämistä teoria kaipaakin siinä mielessä, että monien käsitteiden ja mallinnusten epämääräisyys jää välillä lukijaa kaiherutamaan. Voivatko esimerkiksi yhdyskuntatestit olla minkä kokoisia tahansa ja voiko niitä olla missä tahansa? Eikö tähän vedetä rajoja? Eikö rakennemallien mittasuhteissa ole mitään määriteltävää? Voiko niitäkin olla suuria ja pieniä, päällekkäin ja sisäkkäin, periaatteessa rajaton määrä? Miten tulisi suhtautua siihen, että esimerkiksi romaania voidaan ajatella parin laajan rakennemallin kautta tai se voidaan nähdä satojen pienempien mallien yhteenliittymänä?

Kun hieman sirpaleisen kirjan lukuja toisiinsa yhdistävä tekijä on järjestyks- ja

yhteensopivuussuhteiden käsittely ja vertailu, kirjan jäsentelyssä mietityttää myös, miksi Hoey keskittyy suurelta osin vain järjestyssuhteisiin. Ovatko ne yleisempiä, vai onko niitä helpompi analysoida? Hetkittäistä epämääräistä vaikutelmaa ei ainaakaan hälvennä tekstilajierojen niukka käsittely. Vuorovaikutuksen kannalta on varmasti tärkeää, mihin tekstilajiin teksti kuuluu. Hoey kyllä mainitsee ylimalkaisesti erilaisen rakennemallien ja matriisien ohessa, minkälaisissa tekstilajeissa kutakin rakennetta tyypillisesti käytetään. Hän erottaa yhdyskuntatekstit muista teksteistä, muun muassa narratiiveista, ja tästä lähtevät versomaan muut tekstilajit, mutta lajinäkökulma jää kuitenkin marginaaliseksi. Paikoitellen epämääräisyys epäilyttää, mutta siinä voi piillä myös teoksen voima. Tekijä ei rajaa mielenkiintoisia ideoitaan lopullisesti, poissulkien eikä liian tarkasti. Hän esittelee ideoita, joiden paikkansapitävyysden lukijat voivat itse rajata ja määritellä.

Hoey painottaa, että hänen teoriansa ja päätelmänsä kuvaavat ainoastaan englannin kielen tekstuaalisia piirteitä. Hän ei väitä ajatustensa pätevän muiden kielten tekstikulttuureissa. Omasta mielestäni Hoeyn ajatukset ovat vakavasti otettavia myös suomenkielisten tekstien tutkimuksessa. Tämä on tietysti pohdinnan arvoinen asia, jota sopii ajatella esimerkiksi nyt, tätä kirjoitusta lukiessa. Olen joutunut myös suomentamaan monia Hoeyn termejä kirjoitustani varten. Ne ovat ehdotuksia, osuvampia-kin suomennoksia voi olla.

Monet Hoeyn esittämät ideat — yhdyskuntatekstit tekstikategorisoinnin toisena yläkäsitteenä, tekstimatriisi, tyypilliset mallit tekstien organisoitumisen taustalla — tarjoavat runsaasti käyttökelpoisia työkaluja teksteistä kiinnostuneille, niin opiskelijoille kuin tutkijoillekin. Tärkeä ajatus on myös teoksen läpi punaisena lankana kulkeva kirjoituksen vuorovaikutukselli-

suus: kirjoittaja ei tee tekstiä yksin. Erityisenä ansiona voi pitää arkitekstien huomioon ottamista, ja kiittämisen arvoista on myös kirjan käytännönläheisyys. Monen luvun lopussa on jakso, jossa pohditaan luvussa käsiteltyjä asioita kielenopetuksen kannalta. Nämä osuudet tarjoavat hyviä tehtävänantoja kouluopetukseen ja ovat omiaan lisäämään yleistä tekstitietoisuutta. ■

TUURE HURME

Sähköposti: tuure.hurme@helsinki.fi

LÄHTEET

- BAHTIN, MIHAIL 1981: *The dialogic imagination*. Toim. Michael Holqvist. Käänt. Caryl Emerson & Michael Holqvist. Austin: University of Texas Press.
- VAN DIJK, TEUN A. 1977: *Text and context: Explorations in the semantics and pragmatics of discourse*. Longman linguistics library 21. London: Longman.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 1992: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- HALLIDAY, M. A. K. 1994 [1985]: *An introduction to functional grammar*. Toinen painos. London: Arnold.
- HEIKKINEN, VESA 2000: Teksteihin tunkeutuvat todellisuudet. – Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiirilä, *Teksti työnä, virka kielenä* s. 116–214. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 116. Helsinki: Gaudeamus.
- JORDAN, M. P. 1980: Short texts to explain problem-solution structures — and vice versa. – *Instructional science* 9 s. 221–252.
- KARVONEN, PIIRJO 1995: *Oppikirjateksti toimintana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 632. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- LINELL, PER 1998: *Approaching dialogue: Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives*. Amsterdam: John Benjamins.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 1995: *Puhuttua ja kirjoitettua tiedettä. Funktionaalinen ja yhteisöllinen näkökulma tieteen kielen interpersonaalisiin piirteisiin*. Jyväskylä studies in communication 4. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- MÄNTYNEN, ANNE 2003: *Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 926. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RUMELHART, D. E. – ORTONY, A. 1977: The representation of knowledge in memory. – R. C. Anderson ym. (toim.), *Schooling and the acquisition of knowledge* 99–135. New York: Halsted Press.
- RUUSUVUORI, JOHANNA – HAAKANA, MARKKU – RAEVAARA, LIISA (toim.) 2001: *Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskusteluanalyttisiä tutkimuksia*. Tietolipas 173. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SAUKKONEN, PAULI 2001: *Maailman hahmottaminen teksteinä. Tekstirakenteen ja tekstilajien teoriaa ja analyysia*. Helsinki: Yliopistopaino.
- SCHANK, R. C. – ABELSON, R. P. 1977: *Scripts, plans, goals and understanding*. New York: Halsted Press.
- TIILILÄ, ULLA 2000: Tapaus päivähoitopäätös. – Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä, *Teksti työnä, virka kielenä* s. 116–214. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu ja nro 116. Helsinki: Gaudeamus.
- VOLOŠINOV, VALENTIN 1990 [1929]: *Kielen dialogisuus. Marxismi ja kielifilosofia*. Suomenos, esipuhe ja selitykset Tapani Laine. Tampere: Vastapaino.

HALUATKO ELEIDEN TUTKIJAKSI?

David McNeill (toim.) *Language and gesture*. Cambridge: Cambridge University Press 2000. 409 s. ISBN 0-521-77761-5.

L *anguage and gesture* -kirjassa lähestytään kielen ja eleiden suhdetta monesta eri näkökulmasta. Kirja koostuu 18 artikkelista, jotka on jaettu neljään eri osioon. Kussakin osiossa aihealuetta lähestytään omasta näkökulmastaan: Ensimmäisessä osiossa tarkastellaan eleitä toimintana, osana vuorovaikutusta. Toinen osio käsittelee eleitä suhteessa ajatteluun, ja lähestymistapana on kognitiivinen psykologia. Eleiden vuorovaikutuksellisen merkityksen

tutkimisen sijaan eleitä tarkastellaan tässä jaksossa siis pikemminkin suhteessa yhden puhujan (kognitiivisiin) toimiin. Kolmannessa osiossa pohditaan eleiden ja puheen suhteiden mallintamista ja neljännessä aiheena on eleiden ja viittomakielen suhde.

Kokoomateos pohjaa pitkälti vuonna 1995 pidettyyn Gestures compared cross-linguistically -konferenssiin; suurin osa artikkeleista on konferenssin esitelmien laajennettuja versioita. Konferenssin alku-